

Szigeti Lajos Sándor

„Tűzbe vetett evangélium”

Baka István indulásáról és istenkereséséről

Baka István szigorú költő. Bizonyította ezt már 1975-ben megjelent *Magdolnázapor* című első kötetével, melynek négy ciklusában – szokatlan módon – mindössze harmincöt vers kapott helyet. Hat évvel későbbi kötete, a *Tűzbe vetett evangélium* – szintén négy ciklusból áll – még kevesebb: mindössze huszonegy verset tartalmaz, azaz: az első két kötet minősítésekor – nem véletlenül – „csak” éppen ötvenhat vers értelmezése várna ránk.

A vékonyka első könyv versvilága – mint annak idején már rámutattam – engem Paszternak, Mandelstam és Szoszora korai verseire emlékeztetett, s nemcsak tárgyában-tematikájában, de a versek sajátos kompozíciójával is. Az összehasonlítás alapját képező versépítési eljárás megfigyelhető már az első kötet legelső versében, *A lombon átszűrt* címűben: a maga manifeszt szintjén akár „tájversnek” is tekinthetnénk s már így is szuverén-érvényes világot ad; kiderül azonban, hogy – mélyebre nézve – a táj, a természet nem háttér, mégcsak nem is keret csupán, hanem a lírai „történés” tere s még itt sem állhatunk meg a versépítkezés értelmezésében. Baka ugyanis az ilyen típusú verseit a századfordulótól szinte elvárt csattanóval – vagy másként: poénnal – zárja, s a csattanó vonatkozhat magára a természetre, de lehet határozottan társadalmi vonatkozású vagy éppen – még általánosabban – lét-filozófiai sugallatú is. Kötetei szerinti első versét így indítja: „*A lombon átszűrt nap kemény / hullámú lobbal ég el, / avarrá hamvadt tiszta fény / s vad fák merev reménnyel.*” A zárószakaszban pedig, anélkül, hogy megbomlana a vers egyneműsége, már egy antropomorfizált „tájban” vagyunk, mely személyes vallomásra készíti a benne s általa élő-alkotó költőt: „*A félelemmé vált homály / riadt sötétre gyávu... / S én itt születtem! Óv e táj, / de nem ment meg magától.*” Hasonló megoldásokat láthatunk a *Moszkvai eső*, az *Ahogy az ágról*, *A sápadt-égszínkéék zománra* című Mandelstam-versekben és a *Júliusi vihar*, az *Eső után*, a *Síró kert*, valamint a *Szélben ringó orgonagally* című Paszternak-költeményekben, s az olyan 1932-ben írt József Attila-művekben, mint a *Holt vidék*, a *Fagy*, vagy a *Ritkás erdő alatt*. Baka István második kötetében is találkozhatunk a fenti kompozíciós megoldással, de csattanói, felismerései még a korábbiaknál is kevésbé direkttek: „tájleírásai” a szűkebb-tágabb közösség, a magyarság nevében is szóló lírai én vallomásaivá mélyülnek.

A *Tűzbe vetett evangélium* költője nemcsak a kompozíciónak, de a nyelvnek és a formának is fontos szerepet tulajdonít. Ezt nyíltan is hangsúlyozó vállalt-választott magatartása mögött – bár költészetének lényegisége nem köti hozzá – Nagy László

vallomásának fedezetét érezzük ott: „A szó igaz hőse akarok lenni. Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély. [...] Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség.”¹ Az anyanyelv megtartó erejéről tesz tanúbizonyságot Baka István azzal is, hogy az első kötetében megjelent *Bolgárok* című versét szerepelteti a *Tűzbe vetett evangélium* első ciklusában is, mintegy önmagának is újrafogalmazva ezzel a költői szó erejébe vetett hitét: „Bokrok turbánjai – törökké / válik a föld is? Azzá válhat! / Elbújtatja az anyanyelv / szerzetesköntöse hazánkat.” Nem volt kritikus, aki ne hangsúlyozta volna lírájával kapcsolatban annak szigorú formai kötöttségét; Szakolczay Lajos még azt is megjegyezte: „Akadhat olyan vélekedés is, mely Bakát romantikus költőnek titulálja, mondván, verse nem korszerű.”² Ha akadt ilyen vélekedés, az csak optikai tévedés lehetett s csak akkor igaz, ha korszerűtlen a kötött forma, a hagyomány modernizálása, ha korszerűtlen egy olyan típusú költészet, amely nemcsak tartalmi-tematikai, de formai szempontból is Adyra mutat. Baka verseiben a jambusi sorok gagliardikus fellazítása, az időmértékes verselést és a magyar nemzeti versidomot egyaránt magába olvasztó szimultán technika, más esetekben pedig a magyar kevert ritmus alkalmazása, s a versek szonettszerű lezárása – értelmezésem szerint – korszerű s már önmagában is jelentést hordoz: a bizonyosság igényét, azt, amit például József Attila is megfogalmazott *Szürkület* című versében: „Még jó, hogy vannak jambusok, s van mibe beléfogóznom”. S korszerű, modern a Baka-versek felépítése, verselése azért is, mert megfelelő eszköze a költő gondolatiságának és – egy-egy kivételtől eltekintve – nem válik öncélúvá, öncéllá.

Műfaji szempontból is izgalmas olvasatot kínálnak az első két kötet versei, melyekben a dal, az óda és az elégia változatai ötvöződnek egymással, mert: ha dalt ír, azt is az elégikus költői magatartásforma határozza meg, ha pedig ódát ír, akkor is legföljebb rapszodiában szólal meg, mint indulása egyik legjelentősebb versében, a *Háborús téli éjszakában*. A szervesen épülő-építkező kötet ugyanis – műfaji szempontból – dalokon és elégico-ódákon keresztül vezet el az olvasót az említett hosszúvershez, melynek legszebb darabja a *Vadászat*. Mint e verséről, egész korai költészetéről elmondható, amit Szakolczay Lajos megfogalmazott: „a veszteségtudatra épít, komorsága, mely mellett csak ritkán mutatkozik derű, ennek tudható be.”³ E veszteségtudatot látszik mutatni szerintem az is, hogy oly gyakori a csend és a semmi motívuma verseiben. Ez a csend, s a vele indított vershelyzet ugyanis a történelmi csend állapota: a vesztett forradalmak és a háború utáni csendé, mint például a *Balassi-énekekben*: „Csend támadt – a feldúlt vidékről / a zivatar már elvonul.” Az olyan csend és semmi állapota ez, amelyet Vörösmarty is megfogalmazott. Baka Vörösmartyja az *Előszó* költője, mint ahogy az ki is derül a költőelődre utaló vers soraiból: „Dereng a kút ráncos vize: / garasra vésett unalom. / Nézek rá, mint a semmibe, / melyen még gyűrűzik dalom” (Vörösmarty). De e magatartás nemcsak Vörösmartyé, hanem József Attiláé is. Nem véletlen, hogy Baka egyes szám első személyben az *Elégia* és a késői versek József Attilája nevében a Hazához fordulva fogalmazza meg a számvetés kegyetlen kínját, de a megmaradás követelését is: „Városaid bogok a hálón, / mit kivetett réám az Úr. / Vergődtem hát benned, Hazám, / boldogan boldogtalanul. / Hozzámnőttek cseréptetőid: / ne hánts le pikkelyeimet! Tarts meg – a Semmibe ne ússzam, / ha benned szomjan is veszek” (Szárszói töredék). A fenti

1 NAGY László: Megismerés, nyelv és vers. Versek és versfordítások. 1978. A költő e sorokat a *Versben bujdosó* megjelenésekor írta.

2 SZAKOLCZAY Lajos: Baka István: *Tűzbe vetett evangélium*. *Alföld*, 1981. 10. 90-92.

3 Uo.

versekben azonban – értelmezésem szerint – mégsem az elődök megválasztása s a hozzájuk való kötődés mikéntje a leglényegesebb (bár már ebben is sajátos és érvényes Baka István magatartása), hanem valójában éppen ezek a legszemélyesebb versei, költői énje ezekben nyilvánul meg a legtisztábban. S hogy költői gondolkodásának formálódó elmélyülése is nyomon követhető e versekben, arra jó példa a már idézett *Vörösmarty*, melyben még az önismétlés kockázatát is vállalta. Első kötetének *Vörösmarty, 1850* című versében ezt olvassuk: „*E tájhoz hozzáöregedni / lehet csak. Ráncos az idő.*” A *Tűzbe vetett evangélium* Vörösmartyja – illetve Baka Istványa – ugyan vissza is utal a korábbi viszonyulásra, de – s ez a fontosabb – megfogalmazza annak megváltozását is: „*Hogy hozzámvénült az ország! / Elerőtlenedtek a fák. [...] Hogy hozzámvénül Magyarország! / Erdők, fák, falvak, emberek.*” Legnagyobb költőelődjének azonban – az említettekén túl – Ady Endrét vallja Baka István, pontosabban: Ady az, akinek költői magatartásában, gondolkodásában leginkább meg tudja fogalmazni önmagát. Adyra utal már a kötet címe is, arra, amikor Ady – a maga teremtette legenda szerint – tűzbe dobja a Bibliát. És Adynak erre az éjszakájára „emlékezik vissza” a *Háborús téli éjszakában* is. S hogy valóban visszaemlékezésről, felidézéstről van szó, azt magyarázza a hosszúvers egyes szám első személyű megformálása, mely mögött – fikcióként – maga a költő: Ady Endre áll. A *Háborús téli éjszaka* kilenc részből (versből) álló kompozíció, amely tulajdonképpen nem más, mint látomásvers: az első világháborút megelőző időszak történéseire, mint motívumokra építő vízió, a pusztulás víziója. Bakának e műve több szempontból is nagy vállalkozás: számadás-számvetés önmagával, hiszen jól látható, hogy saját korábbi művei egy típusának a szintézisét írta meg (egy-egy verse, mint például a szintén látomásos *Trauermarsch*, beilleszthető lenne a kompozícióba), másrészt nagy vállalkozás azért is, mert a pusztulás látomásait, a nemzetvíziót úgy fogalmazza meg, mintha ezt Ady Endre tenné s ő csak felidézné Ady „gondolatmenetét”, olyannyira, hogy – engem legalábbis – a látomások az *Emlékezés egy nyárárszakára* s méginkább *Az eltévedt lovas* sejtelmes ködvilágára, az erkölcsi felelősséget is hordozó, kemény ironia pedig az *E nagy tivornyán* gondolkodásmódjára emlékeztet. Ady küldetéstudatára, vállalt történelmi szerepére épít a vers képi utalásrendszere, az, ahogy a vers végén visszatér a lovas alakja: „*Ver még a szívem, / patkók csattognak bennem, hóviharral / küszködik egy lovas. / Hová fut? / Hová futhat még, meggörnyedve, gyötrött / arcát a halál fekete szelébe tartva? / Milyen üzenet bízottot reá?*” Ez utóbbi, egyúttal a kötetet is lezáró kérdés is bizonyítja, hogy a *Háborús téli éjszaka* nyitott mű, amely a rákérdezést vállalja, mint feladatot, magára, a választ az olvasóra bízva, sejteti csak annak módját: az önáltatás elkerülését. Ebben is benne rejlik már annak a bizonyossága, hogy a *Háborús téli éjszaka* nem Ady korára utal csupán, hanem jelenünkre is: a Monarchia, a századvég felidézése Bakánál nem a nyolcvanas évek elején egyre divatosabbá vált nosztalgia valamiféle megnyilatkozása, hanem egy „papírmásé”-világ keserű-groteszk megfogalmazása, benne a dzsentri-magatartás hamis alternatívájának felvillantásával és elutasításával. Hiánytalanán megformálásával Baka István – indirekt módon – a teljességigényt, a harmónia követelését hangsúlyozza.

Baka István önmagával is szigorú, következetes költő: ezt mutatja az is, hogy milyen pontosan, szinte kímérten szerkesztette meg kötetét, ahogy eljut a kelet-közép-európaiságra rákérdező három verset – *Bolgárok, Székelyek, A Jantra hídján* – tartalmazó első ciklustól az Adyra utaló *Tűzbe vetett evangélium* s a lírai személyesség jegyében fogant *Könyörögj érettem* és a hitetlenségével hitet adó *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* című ciklusokon keresztül a *Háborús téli éjszakát* már közvetlenül megelőlegező *Trauermarsch*ig. [Itt jegyzem meg, hogy a *Székelyek* az a vers, amelynek – akkori politikai okok miatt, a Kiadói Főigazgatóság követelésének megfelelően – ki

kellett maradnia az általam szerkesztett *Gazdátlan hajók* című, 1979-ben, Szegeden megjelent költői antológiából. Baka István sokáig neheztelt rám azért, hogy „belementem” sok – az akkori művelődési miniszterhelyettes szintjéig jutott – „vita”, egyezkedés után abba, hogy e vers híján jelenjék meg a kötet. Csak hónapokkal később engesztelődött ki, belátva, hogy különben nem jelenhetett volna meg a versgyűjtemény, amely így is mérföldkövet jelentett nemcsak az ő életművében, de különösen a vele együtt szereplő, akkor még kötet nélküli költők: Zalán Tibor, Géczy János, Petri Csathó Ferenc, Téglásy Imre, Belányi György indulásában.] Következetes Baka abban is, ahogy korábbi kötetének lényeges motívumaihoz visszatér, így például Istennel való küzdelméhez vagy a menekülés lehetőségét kínáló, jelképező erdőhöz vagy akár az első kötet címadóversének, a *Szakadj, Magdolna-zápor*nak a képzetköréhez. Ez utóbbi – érdekes módon – a második kötetben is a címadóversben tér vissza: „Ágak közt zápor serceg, mintha / Magdolna fészülne haját, / villámlik – szikrát vet sörénye, / nézem eszelős-boldog mosolyát.” Saját következetességére még rá is játszik Baka, mégpedig úgy, hogy egy sajátos költői eljárást teremt vele: egyrészt megfelel a várhatóságnak, a konvencionálnak, amikor például a *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* ciklus címadóversének évszakától halad az *Ősz*, a *November*, majd a *Jövendölés egy télről* című verse felé, hogy azután újra a megújulás évszaka szólaljon meg a *Tavaszdalban*. Csakhogy, másrészt: tudatosan ellentmond a költő a konvencióknak, amikor a megújulás képzeteit hordozó motívumok (tavasz, hajnal, reggel) nem az eredeti jelentésükben szerepelnek, hanem annak épp a fordítottjával. Azt kell mondjam, ebben is Vörösmarty-követést láthatunk, hiszen éppen az *Előszó* befejezésében a hamis tavaszt formálja meg Vörösmarty: „Majd eljön a hajfodrász, a tavasz, a föld tén vendégáját veszen...”. Ezt a fordított képzetteremtést látjuk Baka *Tavaszdalában* is: „E földön Isten vállain / leomló sodronyong a zápor, / s holnap nem porzósál: fullánk / mered reám minden virágból.” Hasonlóképpen formálja át a reggel képzetét is a *Sátán és Isten foglya* című versében is: „Szabad álmokból ébrednek: / Sátán és Isten foglya, / s rám kattán, mint hideg bilincs, / a reggel horizontja.” Ez utóbbi idézett versek másra is felhívják a figyelmet: arra, hogy Baka István – mint Görömbei András írta – „késés motívummal dolgozik, költői világerzékelése nem extenzív, hanem intenzív.”⁴

A Baka-versben ugyanis a szemléleti egység lepi meg az olvasót leginkább. Baka István verseivel kapcsolatban nem szójáték hangsúlyozni világgép és képvilág szerkesztését, mely költészetének homogenitását adja. Baka a költészet lényegiségének a képet tekinti, ez az intenzitás, a sűrítettség legfőbb hordozója verseiben. Jeszényinhez való ragaszkodása is ezzel magyarázható a korai versekben: nem témái kötik hozzá. Baka az imazsinista orosz költőre mutat vissza, arra, aki az avantgarde idején egy olyan stílusirányzatnak a képviselője volt, amely a képet tekintette a líra meghatározó elemének. Hozzá kell tennünk, az ilyen típusú költészetnek megvannak a maga veszélyei is, többek között az, amire már az orosz formalisták felhívták a figyelmet: a képesbeszéd automatizálássá válhat. Baka Istvánnak e veszélyt sikerült elkerülnie, olyannyira, hogy – szerintem – éppen ebben van eredetisége: a költői kép lényegi szerepéhez való ragaszkodás ugyanis nála egy sajátos költői hagyomány újraélése, átformálása, mely a Baka-versben egyúttal állandóság a változásban. Bizonyítják ezt a második kötet megjelenése után született azon művek is, amelyek szükségszerűen mutatnak vissza a koraiakra, újra bizonyítva a szigorú következetességet, mint a *Zrínyi*, a *De profundis* vagy a *Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban*. Mert szóljon bár Isten kereséséről, a magyarság sorskérdéseiről, a sze-

4 GÖRÖMBEI András: Baka István: Tűzbe vetett evangélium. Tiszatáj, 1981. 10. 100-102.

relemről, versét már korai műveiben is a költő képre építi s így lesz a költői kép az állandóság, a bizonyosság: a költészet mégis-győznytudásának vállalt-vállalható záloga.

*

A második kötet talán legfontosabb darabja valóban éppen a címadó vers, amely nemcsak az Ady-legenda újraírása okán érdekes, hanem azért is, mert az egyik első azon művek közt, amelyekben maszkot ölt Baka István, illetve amelyekben újraartikulálja az Istennel való harcot, amelyben kiválaszottságát hangsúlyozza, azt, hogy ő az, aki perben van Istennel, ő az, aki *Sátán és Isten foglya*, aki „*Istenre nem talál soha*”. A zárószakasz egy leszámolást fogalmaz meg, nem keserű panaszdalt, hanem – egyenrangú felek küzdelmét követő – fogadalmat teremtve: „*Futkos pupilám, mint a réten / szemét közt turkáló kutya, / papír, papír – Isten nevét nem / írom rád többé soha.*” Azt mondtam, Baka István szigorú és következetes költő. Ha a szó mindennapi értelmében kérnénk rajta számon szigorúan ezt a következetességet, akkor azt várhatnánk, hogy soha többé ne találkozhatunk az életműben e perlekedésnek még csak a nyomaival sem.

Nos, a vers 1977-ben íródott, az azonos című kötet 1981-es, az ezt követő Ilia Mihálynak ajánlott *Döbling* négy évvel későbbi, az *Égtájak célkeresztjén* című gyűjteményes kötet (*Válogatott és új versek*) pedig 1990-ben jelent meg. Ha az utóbbi ciklusbeosztását nézzük, láthatóvá is válik a szándék: a fent idézett sorokat követően – az *Ady Endre emlékének* szentelt *Háborús téli éjszakát* kivéve – hosszú ideig nem találkozunk Istennel, mintha csak – a modernség ismérveinek megfelelően – maga a költő foglalná el e tragikus világban a közömbös Isten helyett annak birtokát, amely ennek ellenére nem tud igazán általa – a költő által – teremtett világgá válni, még ekkor is megjelenik, akit hiába keresett vagy ha mégis rálelt, megtagadni látszott, ha másként nem, hát úgy, hogy nem más, mint *A Nagy Vadász*: „*Jár-kél köztünk a Nagy-Vadász, az ég / tükörromja alatt, s iszákjából a megsörétezett / hajnalok vére a földre csepeg, / s éjszakává visszafeketedik.*” Aztán kiderül: nincs menekvés, be kell vallania, nem tud szabadulni a költő a képzettől, nem engedi sem a belső készítés, sem a cél ismerete, sem a megfelelés szándéka, rá kell lelnie, még annak az árán is, hogy újabb pörbe kezd, s egy metaforával „bünteti”: „*látom már: félhold-szarvat hord az Isten, / s patanyomában összegyűlt esővíz / a tenger...*” (Nem véletlen, hogy az ezt követő ciklus a *Mefisztó-keringő* címet viseli majd.) Az Ady emlékének szentelt versben fikcionálta a végső leszámolást, a visszatérést a *József Attila emlékének* szentelt *Isten fűszála* címűben formálta meg: „*Nem tudtam én, hogy nyáluszályaként / leng a Tejút... De most mindent megértek. / Sötét van, és Isten fűszála, én, / ringok puha alsóajkán az éjnek.*” Ettől kezdve újra gyakoribbá válik az Istenhez fordulás gesztusa, ezekben a versekben – a koraiakhoz hasonlóan – a halálról faggat a költő, megformálva a köztesség, a Kosztolányira emlékeztető „vendégség”, a József Attilára utaló „Semmivel” való szembesülés állapotát, azt, hogy, mint velünk együtt élő, *Atutazóként* van jelen e világban:

*mint aki egy kihűlt váróterem
padján riad fel téli reggelen
átutazóként úgy születtem én
s hideg a csarnok és a pad kemény
s ma sem tudom hogy honnan és miért
űztek ki mily halálos bűnökért
vezeklek míg lesújt vagy megbocsát
az Isten és utazhatom tovább*

A Csatlós Jánosnak ajánlott *Fredman szonettjeiből* első darabja ugyanezt a létezését így fogalmazza meg: „Vendég vagyok még e világban, ám / a házigazda sűrűn sandít már az / órára; száraz bort kínál, de száraz / a szava is, – későre jár talán,” hogy a zárószakasz képzetsorában egyszerre szólalhasson meg az evangéliumi vendégségért (is) szóló könyörgés és a szintén gyakori dionüoszosi árnyalatokat is hordozó fohász: „Az asztalvégre húzódnék szerényen, / csak még ne küldj el innen, Istenem, / és bort is tégy elébem! Úgy legyen!” Az istenkeresésnek vagy az Isten elől való elmenekülésnek van egy másik lehetősége, amivel él is Baka költészete, mégpedig az elrejtőzés eszközével, amikor a romantikára és a szecesszióra emlékeztető módon szerzői alteregokat vagy doppelgángereket, dvojnycokat, azaz hasonmásokat választ magának: tegye ezt bár úgy, hogy a személyes vagy a történelmi múlt alakjaiba vagy a kultúra, a műveltségi emlékezet világába költözik vissza, így születik meg 1994-ben a saját nevét oroszul megadó, önmagától látszólag mégis elidegenítő *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötete, így mutatkozik meg előbb Liszt Ferencben és Széchenyiben, később Hány Jánosban vagy Hamletben és a Kormos Istvánnak is oly kedves Shakespeare-hősben (aki jelen is van és nincs is a színpadon, hiszen csak koponyáját tartják kézben): Yorickban [Kormosra utal is a költő, mégpedig a *Fém hőmérők* című versében]. Nem tesz tehát mást, mint maszkot ölt, a szó Nietzsche-i, talán Oscar Wilde-i értelmében, amely szerint aki maszkot ölt, igazi énjét tudja adni.

Nos, Baka mindenestre itt is a keresés állapotában van, egyszerre mutatva vissza nemcsak a férfi őstípusra: Dionysosra, de a női őstípusra: Gorgóra is, hiszen ott van verseiben Galateia, Mária Magdolna és Carmen is. Úgy használja tehát Baka István a maszkot, ahogy arról Kerényi Károly szól: a maszk *elrejt, elijeszt*, de mindenekelőtt kapcsolatot teremt a maszkot viselő ember és a megjelenített lény között, azaz a maszk „*az egyesítő átváltozás* eszköze, így lehetne a funkcióját a legjobban körülírni. Negatív értelemben: felfüggeszti az élők és holtak közötti határokat, s az elrejtettet napvilágra hozza. Pozitív értelemben: amennyiben az elrejtettnek, az elfeledettnek és figyelmen kívül hagyottnak ez a fölszabadítása a maszk viselőjének önazonosságát szolgálja.”⁵ Ez a „beöltözés” is sajátos része Baka István világhódításának, világteremtésének, annak a versvilágnak, amelyben minden menekülési szándék ellenére sem elfedi, rejtegeti a maszk a lírai ént, hanem éppen ellenkezőleg: kitágítja, lehetővé téve a találkozást, láthatóvá téve azt a költői-emberi szituációt, „mely egy *individuális* létezés és egy tágabb, minden alakot magában foglaló *próteusi* lét között feszül. Ezért hívja életre és terjeszti a maszk a teremtő módon megélt eksztázist. A maszk valódi varázseszköz, amely egy pillanatra lehetővé teszi az ember számára az ilyen helyzetek megismerését, egy szellemibb világba vezető út megélését anélkül, hogy az embernek el kellene hagynia a természetszerű ittlét világát.”⁶ Ezért nem véletlen, hogy Bakának nem sikerül megkerülnie a maga hiánytudatát, még a fenti típusú versekben is újra és újra meg kell szólítania az Istent, mint ahogy azt a *Három apokrif*ben is teszi Mária Magdolna nevében: „*Kétezer esztendeje várok reád, Uram. / Hajamat ha kibontanám, immár a pokol fenekéig érne. / Ó, jaj, ha egyszer, mint harangkötelet, megrángatja a Sátán! / ... / Templomod küszöbén várok reád, Uram, és kétezer / esztendőm virradatain öt sebed pírja átszivárog.*”

5 KERÉNYI Károly: *Ember és maszk*. Az égei ünnep. Vál. és ford. Kocziszky Éva. *Kráter Műhely Egyesület*, 1995. 85.

6 I. m. 99.

Legutolsó kötetében, a *November angyalához* címűben egyrészt elköszön alteregótól, legegységesebb is Yoricktól és Pehotnijától (*Búcsú barátaimtól*), másrészt hihetetlen gyorsasággal és intenzitással váltogatja és sűríti-fordítja át egymásba álarcait, tudatosítva, hogy a lényeghez, az esszenciához még a kiválasztottság sem juttathatta el „hőseit”: „Búcsúzom tőletek barátaim ti / Kik elfecseggve minden titkomat / Csak egyet nem mondhattatok ki / A legnagyobbat a Titoktalant.” A betegség kínját-fájdalmát keserű-groteszk módon megszólaltató versek (különösen a *Háry*-ciklus és a *Yorick visszatér*-ciklus) mellett a művek többsége immár közvetlenül szólítja meg a Teremtőt, mint a *Gecsemáné* címűben (bár e közvetlenség azért itt sem nélkülöz egy maszkot, mégpedig a Krisztus-képzetét): „Látlak ahogy te engem sohasem / Mert mit is lát aki maga a Látás / S tudom nem múlhat tőlem e pohár / Kitépem hát az angyalod kezéből / Magam hogy mégse úgy legyen ahogy Te / Akarod hanem ahogy én ahogy / Én akarom én akarom Uram”. Nagy László korai versének, az *Adjon az Isten* záróversének („Adjon úgy is, ha nem kérem”) attitűdjét idézheti az olvasóban a címével ellentétben nem könnyörgő, hanem inkább feltételeket szabva parancsoló Zsoltár: „Nem kérek tőled szívesen hiszen / tudod hogy nem szeretlek Istenem / Hagyj élni akkor tán meg is szeretlek / S hagyj élni engem akkor is ha nem”: Ha semmi és senki sem segít, rákérdezhet a költői szó megtartó erejére, s mintha rá is találna: „Csak a szavak már nem maradt más / ... / jó volna lenni még talán de / mit is tegyek ha nem lehet / a szótáradba írj be s néha / lapozz föl engem és leszek” (*Csak a szavak*). Ez a vers bizonyos értelemben önidézet-önidézés is, amennyiben a gyűjteményes kötet, az *Égtájak célkeresztjén* záróversének két zárószakaszára látszik visszamutatni:

*Talán te írod, Istenem,
a föld színére versedet?
Hozzád fohászkodom – nekem
add meg, hogy benne rím legyek!*

*És hogyha rímnek engemet
elég tisztának nem találás,
beérem azzal is – legyek
versedben asszonánc!*

S mintha ez folytatódna, csak fordított előjellel az utolsó kötet egyik talán legszebb versében (abban, amely a ravatalánál is elhangzott Balog József tolmácsolásában), az *Én itt vagyok* címűben, mintegy szintézisét is adva az idemutató hasonló típusú költeményeknek:

*Kutattalak s nem leltem rád Uram
Most megpróbálom mégis kitalálni
Valaki vagy Te vagy csupán akármí
Sorvégre rímnek jól jöhetsz ugyan
De jobban élsz a vírusban s a rákban
Mint a tehozzád esdeklő imákban*

Ez a vers valóban összegzésnek, számadásnak, számvetésnek mutatkozik, felidézi az élet dionysosi mozzanatait („hol voltál amikor kerestelek még / A borban aszszony-ölben”), a (kelet-Jeurópai („birodalmi”) értelmiségi lét (hiábavaló) hiteit és csapdáit („álmok eszmék / Tömjénködében is csak önmagam / Találtam”), a jellegzetesen huszadik századi büntelen bűnösség (bűnös büntelenség) létmeghatározó tu-

datát, de még azt is ironizálva („nem voltál a bűnre mentség / S a büntetés sem”) és felidézi a szót, a kölcsönös posztulációt, ismét a maga hiábavalóságával: „egyetlen szavam / Se szólított meg Te sem szólítottál / S azt sem hiszem már Te vagy aki voltál”. A következő szegementumban pedig a mitológiához fordul hasonlatért Európé, illetve Marsyas történetét idézve föl, mint akik az élet örömeit és fájdalmait hivatottak megtestesíteni a versben, mégpedig úgy, hogy maszkokról van szó itt is, de a szokástól eltérően nem kővémeredésükről (jóllehet, „a kővémeredés is olyasvalami, amely minden maszknak a sajátja”⁷), hanem éppen ellenkezőleg: kőből való újrakedésükről: „Kint száll a köd és megmozdulnak a / Kőszobrok most egy képzelt ősz kertben”. A Marsyas-történetet, a görög mitológiának az egyik talán legkegyetlenebb, legbrutálisabb történetét Apollodórosz *Bibliothékéjében* így olvashatjuk: „Olümposz fiát, Marszüászt is megölte Apollón. Marszüasz ugyanis zenei versenyre kélt Apollónnal, miután megtalálta azt a sípot, amelyet Athéné dobott el, mivel eltorzult tőle az ábrázata. Megállapodtak abban, hogy a győztes kénye-kedve szerint bánhat a vesztesel. Amint megkezdődött a verseny, Apollón megfordította kithéráját és felszólította Marszüászt, hogy ő is cselekedjen hasonlóképpen. Mivel Marszüasz nem tudott így játszani, Apollón lett a győztes: felakasztotta Marszüászt egy magas fenyőfára, majd lenyúzta bőrét és így végzett vele.” Jóllehet, Kerényi (jó kapcsolatban volt Weöres Sándorral) megszelídítette a jelenetet, szerinte az voltaképpen álarcos játékra utal, azaz amikor Apollón megnyúzza Marszüászt, akkor nem arra kell gondolni, hogy megöli, hanem arra, hogy csak lehúzza róla az álöltözékül felvett bozontos bundát,⁸ mégsem dionüszoszi játéknak vagyunk tanúi azoknak a műveiben, akiké közé Baka Istváné is illeszkedik. Feldolgozta ugyanis a történetet Radnóti Miklós (*A félelmetes angyal*, 1943), Gellért Oszkár (*Marsyas*, 1946), Sarkadi Imre (*A szatír bőre*, 1947), Weöres Sándor (*Marsyas és Apollon*, 1964).⁹

Baka István verse mégis különleges helyet foglal el még e művek közt is, mert nála még előtte vagyunk az „eseményeknek”: Európé csak készül Zeusszal a nászra, Marszüász mit sem sejt a jövőről és Apollon is csak képzeletében éli meg a jövőt:

*Európa vonaglik a bika
Hátán Apollón nyila még tegezben
És mosolyogva gondol Marszüászra
Lenyúzott bőre kéjes-nyers szagára*

A vers ezen a ponton fordul vissza a személyes (mégis általános) közegébe és az Isten-ember viszonylatba:

*Kérjek s kínok között vezet az ember
Isten vagy emberek jelölte útja
Csodálod-e hogy amire befutja
Halálvággyal telik nem félelemmel
S akármit tesz ölelve bár vagy ölve
Visszazuhan a Káosz-anyaölbé*

7 Uo. 85.

8 V. ö. KERÉNYI Károly: Görög mitológia. 1977. 120.

9 Részletesebben: SZIGETI Lajos Sándor: „Marsyas és Apollon”. Korformáló mitológia. Modern hagyomány. Motívumok és költői magatartásformák a huszadik századi magyar irodalomban. *Lord Könyvkiadó*, 1995. 133-147.

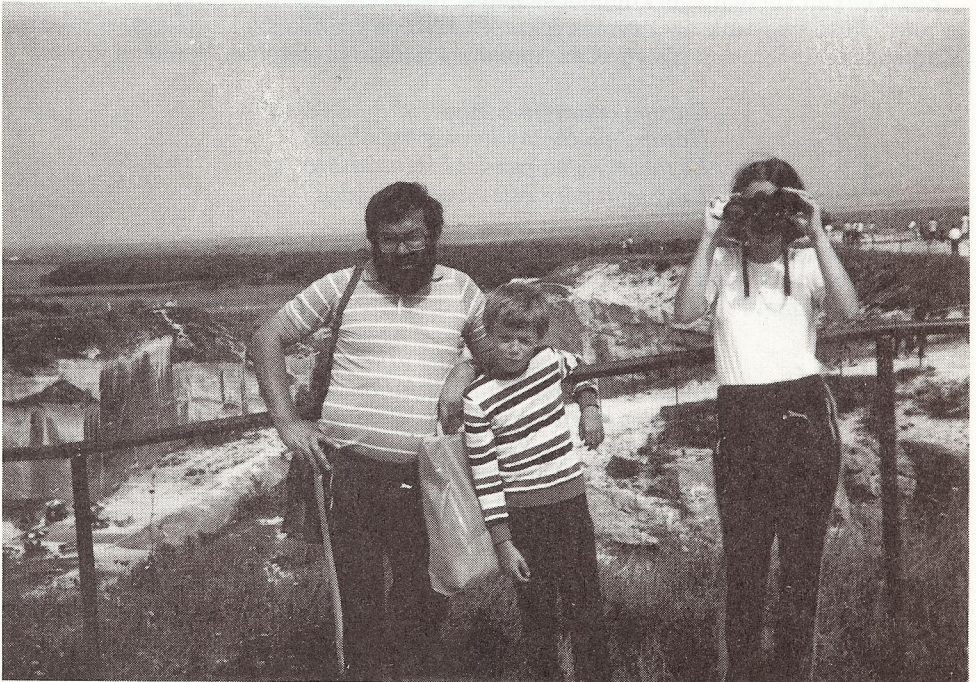

A befejezésben pedig visszatér a költő Istenhez: így lesz a vers egy – szinte az egész életművet e szempontból szimbolizáló – egyszerre istentagadó és istenkereső költői-emberi magatartásforma hordozójává, immár a majdnem teljes versanyagot ismerve nem meglepő, hogy a tagadás fordul át zsoldáros hangba:

*S ha megtagadlak azzal adnék léte
Neked hát nem tagadlak s végre véged
Megszabadultam tőled mégis árvád
Vagyok Uram ki várva vár rád.*

Mert Baka István megharcolta a maga költői-emberi harcát az Úrral s bizonyos, hogy hazatalált, bizonyos, hogy vártak rá.¹⁰

10 Szigeti Lajos Sándor e tanulmánya része a Széphalom Könyvműhely gondozásában megjelenő Evangélium és esztétikum című könyvének

Fertőrákos, 1986 – gyerekeivel